

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10-3.14>

Малюк В.В.

здобувач

Харківський національний університет внутрішніх справ

СФЕРИ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЮВАНИХ ЗЛОЧИННИМИ СПІЛЬНОТАМИ

Постановка проблеми. Ефективність здійснення пошукової діяльності фактичних даних про кримінальні правопорушення, вчинювані злочинними спільнотами, залежить від знання оперативним працівником: сфер діяльності злочинних спільнот і місць вчинення кримінальних правопорушень їх учасниками; осіб, які є керівниками та членами злочинних спільнот, предметів і документів, які містять ознаки злочинної діяльності, та власне самих ознак існування злочинних спільнот і вчинюваних ними кримінальних правопорушень. Висока латентність злочинних спільнот, як вищого рівня злочинної ієрархії, обумовлює необхідність активного використання для виявлення ознак їх діяльності засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, визначення сфер докладання сил оперативних підрозділів. Вирішення цього завдання потребує відповідного наукового пошуку, аналізу тенденцій діяльності злочинних спільнот у сучасних умовах, визначення сфер їх злочинної діяльності та надання відповідних наукових рекомендацій оперативним працівникам з метою ефективного виявлення ознак кримінальних правопорушень, вчинюваних суб'єктами злочинного впливу та іншим учасниками злочинних спільнот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці, аналізуючи проблемні питання пошукової діяльності оперативних підрозділів, роблять висновок, що злочинні спільноти пристосовують для вчинення кримінальних правопорушень соціальне середовище, максимально маскуючи факт своєї злочинної діяльності, що обумовлює необхідність вико-

ристання для виявлення їх злочинних дій арсеналу сил і засобів оперативно-розшукової діяльності. Але для ефективного їх застосування необхідно чітко визначити, де саме діють злочинні спільноти, яка сфера їх діяльності є найбільш доцільною для докладання зусиль оперативних підрозділів. Л. І. Аркуша зазначає, що системний підхід одержання інформації стратегічного характеру, що має значення для боротьби з організованими злочинними угрупованнями (далі – ОЗУ), вимагає певних знань у конкретних сферах діяльності таких спільнот, створення оперативних позицій і відсутності обмеження службових інтересів рамками територій (зони) [1, с. 83]. Інші науковці визначають специфіку регіону як обов'язковий елемент організованої злочинної діяльності і зазначають, що найбільш небезпечні злочинні спільноти діють у регіонах з розвинутою промисловістю [2, с. 251]. Вагомий внесок у вивчення досліджуваної проблеми зробили такі вчені, як Л. І. Аркуша, Г. М. Бірюков, О. І. Гуров, Л. М. Демидова, В. І. Куліков, В. С. Овчинський, О. О. Харкевич, А. В. Хірсін, О. О. Шаповалов та інші.

Метою статті є визначення основних сфер пошукової діяльності ознак кримінальних правопорушень, вчинюваних злочинними спільнотами.

Виклад основного матеріалу. Ефективність здійснення пошукової діяльності оперативними підрозділами щодо виявлення фактичних даних про кримінальні правопорушення, вчинювані злочинними спільнотами, залежить від знання оперативним працівником: сфер діяльності злочинних спільнот

і місць вчинення кримінальних правопорушень їх учасниками; осіб, які є керівниками та членами злочинних спільнот, предметів і документів, які містять ознаки злочинної діяльності, та власне самих ознак існування злочинних спільнот і вчинюваних ними кримінальних правопорушень.

Науковці вважають, що традиційно «під владою» ОЗУ знаходяться такі сфери нелегальної діяльності, як наркобізнес, проституція, торгівля зброєю і «живим товаром», а також сфери напівлегальної діяльності, такі як шоу-бізнес, індустрія азартних ігор та інші, які є джерелами кримінальних прибутків, що «відмиваються» за допомогою використання вищевказаних легальних і напівлегальних сфер [1, с. 30].

На нашу думку, в основу класифікації сфер пошукової діяльності кримінальних правопорушень, вчинюваних злочинними спільнотами, повинен бути покладений спосіб, який будується на знанні злочинних дій та методичі виявлення їх ознак.

Злочинна спільнота діє у певній сфері, яка може бути як легальною, так і нелегальною.

А. В. Хірсін зазначає, що під сферою прояву організованої злочинної діяльності розуміють сукупність суспільних відносин, які складають соціально-економічні, державно-управлінські, суспільно-політичні інститути суспільства, де досить стійко проявляється діяльність різних груп, які паразитують на них (наприклад, кредитно-банківська, державно-управлінська, зовнішньоекономічна сфери діяльності, приватизація чи обіг цінних паперів). Специфічні особливості вказаних сфер, пов'язані з рівнем їх захищеності від злочинних замахів, прибутковості, доступності для конкретної групи, суттєво впливають на вибір базового елемента групи і механізм вчинення злочинів [3, с. 50].

Л. І. Аркуша переконаний, що суттєве значення має виокремлення предмета злочинного посягання, що дозволяє скласти уявлення про націленість злочинного формування, можливу сферу охоплення ним терито-

рії міста, регіону, сфери економіки та легальної підприємницької діяльності (проникаючи в середовище легального бізнесу, злочинні формування намагаються охопити своєю увагою якнайбільше ланок господарського механізму) [1, с. 29].

Погоджуючись з думкою науковців, ми виокремлюємо сфери оперативного пошуку (з урахуванням аналізу матеріалів, в яких зазначена «спеціалізація» злочинних спільнот), до яких відносимо:

– легальні, діяльність в яких злочинних спільнот може бути легально забезпечена (організація азартних ігор; зовнішньоекономічна діяльність (зокрема, торгівля предметами мистецтва та антикваріату); обіг дорогоцінних металів і каміння);

– напівлегальні, діяльність в яких злочинних спільнот може бути замаскована певними легальними діями (обіг зброї; обіг наркотичних засобів і фальсифікованих лікарських засобів; міграційні процеси; трансплантація органів і тканин людини);

– нелегальні, діяльність в яких злочинних спільнот повністю незаконна (сфери суспільних відносин, що становлять основи конституційного ладу; національної безпеки держави; громадську безпеку).

Такий підхід пояснюється тим, що, наприклад, окремі країни використовують свої злочинні спільноти як фактор проникнення у політичну та економічну системи інших держав. Сучасною загрозою національній безпеці України можна вважати той факт, що вітчизняні злочинні спільноти мають і використовують «прямі зв'язки» зі злочинцями з країн пострадянського простору, особливо «ворами в законі», які, своєю чергою, «підім'яті» спеціальними службами інших країн.

Більш ефективно виявлення ознак діяльності злочинних спільнот здійснюється за рахунок такого поняття, як осередок організованої злочинної діяльності, під яким необхідно розуміти визначені територіально або відомчо, за досягнутим злочинним результатом місця прикладення сил і засобів злочин-

ної спільноти. Таким осередком з точки зору методики пошукової діяльності може бути:

– певний район у якому діють члени організованих груп і злочинних організацій на території оперативного обслуговування;

– місце концентрації осіб, які представляють оперативний інтерес (наприклад, до таких осередків можна віднести ІТТ, СІЗО, КВУ, оскільки саме там злочинні спільноти формуються, розповсюджують злочинну ідеологію та вплив);

– криміногенна група, що спеціалізується на певному злочинному промислі (наприклад, на угоні автомобілів).

Третій рівень злочинної діяльності – її вузол. На думку В. І. Кулікова, вузол на відміну від осередку має більш конкретне значення, це «місце, де найбільш часто проявляється один або декілька елементів злочинної діяльності певного злочинного угруповання» [4, с. 112]. Вузлом може бути яка-небудь одинична структура, яка відноситься до сфери прояву злочинної діяльності [3, с. 50], яка має властивість притягувати інтереси злочинної спільноти. З точки зору оперативного пошуку ознак діяльності злочинних спільнот до таких вузлів необхідно віднести місця, де здійснюється злочинний вплив і сходки. За етимологічним змістом поняття «зібрання» і «сходка» тотожні та означають «зустріч визначеної групи людей у якому-небудь місці для обговорення чого-небудь» [5, с. 473–474]. Своєю чергою, в літературі зазначається, що «сходка» – це жаргонне слово. Його вживання є абсолютно неприйнятним у Кримінальному кодексі України, до того ж законодавець надає аналог цього слова – «зібрання» [6, с. 51]. Л. М. Демидова зазначає, що коли це диктується правовою доцільністю, у нормативно-правових актах можна вживати жаргонну лексику для досягнення у найменші строки максимально швидкого правового ефекту, що і має місце у даному випадку [7, с. 94]. На нашу думку, законодавець наводить одночасно слова «злочинне зібрання» та «сходка», бажаючи

також підкреслити, що це є зібрання представників саме суб'єктів організованої злочинної спільноти для обговорення питань їхньої діяльності. Слово «сходка» більш вживане по відношенню до злочинного світу і має те саме лексичне значення, що і слово «сходняк» – явище, відоме в сфері злочинної діяльності як збори злодіїв, злодійська сходка (на такі «сходняки» збиралися «злодії в законі», а з 1990-х років поширилися сходки «лідерів» злочинного світу [8, с. 65–68]).

Необхідно відмітити, що вузол організованої злочинної діяльності – основний носій оперативно значимої інформації про злочинну спільноту. Вузол, що окреслюється в процесі оперативного пошуку, пов'язує між собою членів і керівників злочинної спільноти, дозволяє визначити осередки, сфери її діяльності залежно від питань, що обговорюються на сходці, та осіб, які збиралися.

Четвертий рівень – це безпосередньо місце вчинення кримінальних правопорушень членами злочинної спільноти (наприклад, місця, де може бути застосований злочинний вплив).

Якщо брати до уваги методику пошукової діяльності, як підставу для визначення сфер пошуку, то до них (з урахуванням зазначених у вивчених матеріалах місць, де було виявлено ознаки діяльності злочинної спільноти) необхідно віднести:

– державні (зокрема, контролюючі) органи, які входять до осередків кримінальної зацікавленості злочинної спільноти;

– державні (зокрема, контролюючі) органи, в автоматизованих базах даних яких може міститися первинна інформація про діяльність злочинної спільноти та наслідки їх злочинного впливу;

– підрозділи правоохоронних органів, які можуть отримувати інформацію про певні дії злочинної спільноти (наприклад, щодо застосування злочинного впливу – підрозділи карного розшуку можуть отримати інформацію про конкретні вияви насильства, знищення майна, підпали (під час змушування до виконання цивільно-боргових зобов'язань злочин-

ним шляхом – або реалізації функції «третейського судді» («вором в законі»));

– судові органи, в яких може знаходитися інформація про цивільні позови з криміногенними ознаками (наприклад, під час «рейдерського» захоплення);

– оперативні обліки, в яких можна отримати інформацію про функціонування ОЗУ певної спрямованості.

Окрім зазначених сфер пошукової діяльності ми визначаємо також ті, які, на нашу думку, можна віднести до дотичних сфер діяльності організованої злочинності, виокремлення якої пов'язано з тим, що у середовищі функціонування злочинної спільноти для позначення її намірів, інтересів, дій, зв'язків функціонує нечітка, побічна інформація. Цей вид інформації призначений для вузького кола осіб, підпорядкованих системі неформальних стосунків злочинної спільноти. Будучи відомою лише певному колу осіб, допущених у злочинне середовище, така інформація обмежує свій рух усередині конкретної неформальної групи. Проте, при будь-якому ступені маскуваності, і це підтверджено досвідом роботи оперативних підрозділів, груповий рівень функціонування інформації не виключає індивідуальних інтерпретацій фактів. У результаті з'являється опосередкована інформація, яка з «епіцентрів» групової діяльності може відображатися в суміжній сфері (наприклад,

сфері інтимних зв'язків лідерів, організаторів і взагалі осіб, обізнаних про організовану злочинну діяльність певних груп; сфері сімейних, споріднених стосунків будь-якого з членів злочинної спільноти; сфері проведення будь-яких видів дозвілля; побутовій сфері (дачне будівництво, переобладнання і ремонт квартир, обслуговування особистого автотранспорту, придбання цінних речей, коштовностей, антикваріату тощо).

Висновки. Таким чином, проаналізовані нами сфери оперативного пошуку ознак кримінальних правопорушень, вчинюваних злочинними спільнотами, дозволяють підсумувати, що в основу класифікації сфер пошукової діяльності оперативних підрозділів кримінальних правопорушень, вчинюваних злочинними спільнотами, покладений принцип, який будується на способах злочинної діяльності, відповідно до якого всі місця, де може бути виявлена замаскована діяльність злочинних спільнот, поділяються на сфери, осередки, вузли та безпосередньо місця вчинення кримінальних правопорушень учасниками злочинної спільноти, а також залежать від методики виявлення її ознак (офіційна сфера (державні органи) та дотична сфера (що відображає опосередковану інформацію, яка з «епіцентрів» діяльності злочинної спільноти може відображатися в суміжній сфері).

Анотація

У статті надано стислу класифікацію основних сфер пошукової діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення ознак кримінальних правопорушень, вчинюваних злочинними спільнотами. Місце оперативного пошуку з точки зору його методики визначено на чотирьох рівнях: сфери діяльності злочинних спільнот (легальні, діяльність в яких злочинних спільнот може бути легально забезпечена; напівлегальні, діяльність в яких злочинних спільнот може бути замаскована певними легальними діями; нелегальні, діяльність в яких злочинних спільнот повністю незаконна); осередки організованої злочинної діяльності, під якими необхідно розуміти визначені територіально або відомчо, за досягнутим злочинним результатом місця прикладення сил і засобів злочинної спільноти (певний район, у якому діють члени ОГ та ЗО на території оперативного обслуговування; місце концентрації осіб, які представляють оперативний інтерес; криміногенна група, що спеціалізується на певному злочинному промислі); вузли злочинної діяльності; місця безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень членами злочинної спільноти. Зроблено висновок, що в основу класифікації сфер пошукової

діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення кримінальних правопорушень, вчинюваних злочинними спільнотами, покладений принцип, який будується на способах злочинної діяльності та методиці пошуку її ознак.

Ключові слова: злочинні спільноти, кримінальне правопорушення, оперативні підрозділи, пошукова діяльність, сфери, місця, осередки, вузли злочинної діяльності.

**Maliuk V.V. Areas of search activity of criminal offenses committed by criminal communities
Summary**

The article is devoted to a brief classification of the main spheres of search activities of operational units to identify signs of criminal offenses committed by criminal communities. The place of operative search from the point of view of its technique is defined on four levels: spheres of activity of criminal communities (legal, in which the activities of criminal communities can be legally secured; semi-legal, in which the activities of criminal communities can be disguised by certain legal actions; illegal, in which the activities of criminal communities are completely illegal); centers of organized criminal activity, which should be understood as defined territorially or departmentally, according to the achieved criminal result of the place of application of forces and means of the criminal community (a certain region in which the members of organized groups and criminal organizations operate on the territory of operational service; place of concentration of persons of operational interest; a criminogenic group specializing in a particular criminal industry); nodes of criminal activity; places of direct commission of criminal offenses by members of the criminal community. It is concluded that the classification of spheres of search activities of operational units for the detection of criminal offenses committed by the criminal communities is based on the principle of the methods of criminal activity and methods of finding its features.

Key words: criminal communities, criminal offense, operational units, search activity, spheres, places, unit, nodes of criminal activity.

Список використаних джерел:

1. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2001. 216 с.
2. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. М.: ИНФРА-М, 1996. 400 с.
3. Хірсін А.В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2006. 291 с.
4. Куликов В. И. Основы криминалистической теории организованной преступной деятельности. Ульяновск: Филиал МГУ, 1994. 256 с.
5. Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. / Под ред. Яременко В., Сліпущко О. К.: Вид-во «Аконіт», 2000. Т. 4. 911 с.
6. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. К.: Атика, 2003. 144 с.
7. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2003. 163 с.
8. Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк): монография / Под общей ред. А. Н. Ярьмыша. Х.: *Нац. ун-т внутр. дел*, 2002. 336 с.